

DELA BORISLAVA PEKIĆA U 14 KNJIGA

VREME ČUDA
HODOČAŠĆE ARSENIJA NJEGOVANA
USPENJE I SUNOV RAT IKARA GUBELKIJANA / ODBRANA
I POSLEDNJI DANI
KAKO UPOKOJITI VAMPIRA
ZLATNO RUNO I–VII
GODINE KOJE SU POJELI SKAKAVCI I–III
BESNILO
1999.
ATLANTIDA
SENTIMENTALNA POVEST BRITANSKOG CARSTVA
NOVI JERUSALIM
GRADITELJI
KOREŠPODENCIJA (DRAME I)
U EDENU NA ISTOKU (DRAME II)

PEKIĆ

GODINE KOJE SU POJELI SKAKAVCI I

USPOMENE IZ ZATVORA
ILI ANTROPOPEJA
(1948-1954)

■ Laguna ■

DELA BORISLAVA PEKIĆA U 14 KNJIGA
Knjiga 6 – tom I

Copyright © 1986, Borislav Pekić
Copyright © 2013 ovog izdanja, LAGUNA

Kupovinom knjige sa FSC oznakom
pomažete razvoj projekta odgovornog
korišćenja šumskih resursa širom sveta.

SW-COC-001767

© 1996 Forest Stewardship Council A.C.

*Ove uspomene posvećujem
onima koji nisu bili nevini.*

Sadržaj

I. GODINE KOJE SU POJELI SKAKAVCI.

Uspomene iz Zatvora ili Antropopeja (1948–1954)

Predgovor: Povratak u Zatvor

ili Peščani čovek Dnevnika 11

Peščani čovek engleske prošlosti 13

...I Peščani čovek mog Dnevnika 21

Povratak u zatvor. 28

I kako se vratiti 38

KNJIGA PRVA.

ISLEĐENJE ILI SAMOISLEĐENJE (1948–1949)

1. Kad god se vrata otvore, počinje novi život 43

2. Da li je greška – greška. 61

3. Otpori i Komoditeti 75

4. Munjeviti snimci (I) 93

O snap-shots, munjevitim snimcima zatvorske memorije.	95
Sudbina na klavirskoj stolici	105
Mera za lopove.	108
Kuća koju niko neće da vidi	110
5. Hommage Prijemnom odeljenju	113
6. Prvi susret sa zatvorenikovim najboljim prijateljem	125
7. Traktat o nuždi	137
8. Krštenje na Obilićevom vencu	159
9. Munjeviti snimci (II).	183
Ljudi Potkrovlja.	185
Narod i Njegov mač	189
Narodni poslanik drug Trajan Flora	192
Časni provokator	196
10. Analiza jedne policijske partije šaha	203
O istrazi kao takvoj ili postavljanje figura	205
Psovanje matere ili Balkansko otvaranje	216
Suočenje sa M. L. ili Grubi previd	238
Kako sam postao špijun ili Policijski gambit.	250
Kraljević Marko, Musa Kesedžija i Zapisnik iz 1949. ili O transmuciji iskustva jedne završnice	263
Analitičko ponavljanje dobijene partije ili Velika rokada na kraljevoj strani.	277
11. Munjeviti snimci (III)	285
Pismo nepoznatoj ženi.	287

Moj doprinos uljuđivanju zatvora	288
Ruka moje majke	290
Sentimentalno vaspitanje I. D.	292
Što je dopušteno Jupiteru, nije volu, ali i obrnuto . .	295
12. U tamnjači ili Petoj dimenziji	299
13. Kratak kompendijum ljudskog usavršavanja ili Priča o Standardnom minimumu	321
14. Za kim je zvono zvonilo godine 1946.	339
15. Istraga kao Pozorište ili Samoistraga	355
16. Kućni red i kako ga preživeti	371
17. Postscriptum iz kojeg se vidi da malih kompromisa nema ili Rasprava o ljudskoj prirodi	379
O autoru.	389

Povratak u Zatvor ili Peščani čovek Dnevnika

*Što je ostrag zaboravljam,
a za onijem što je naprijed
sežem se.*

(Filibljanima poslanica, gl. 3, 13)

Peščani čovek engleske prošlosti...

U Sutton Hoo, blizu Woodbridgea (grofovija Suffolk), arheološko je nalazište groblja iz V veka, Anno Domini, u vreme raspada rimske civilizacije i administracije na Ostrvu. Od njega očekuju Englezi rešenje tajne svog porekla, odgovor na pitanje kako su se otpaci postrimske domorodačke komune preoblikovali u ono što je kroz etničke konfuzije i seobe ranog srednjeg veka obrazovalo modernu englesku naciju. (Englezi nam, dakle, dolaze s keltskog groblja. A odakle mi dolazimo? Iz kakvog smo istorijskog groba mi ustali?)

Zbog peskovitog sastava zemlje lokaliteta pogrebeni su Protoenglezi nazvani *Peščanim ljudima* – *Sandman of Sutton Hoo*.

Očekivanja nije lako zadovoljiti. Sve što je od Peščanih ljudi engleske prošlosti ostalo nepostojane su mrlje – tanane fleke minulog vremena, trunje života, planimetrijski otisci oblika koji su nekad bili mrtvački sanduci i u njima prvobitni Englezi od kostiju, krvi, mesa, a možda i duha. A i te mrlje imaju trajnost senki. Ne preživljavaju iskopavanje. Na dodir sa vazduhom blede, suše se i u ništavilo raspadaju, vraćaju

nedokučivoj tajni englesko poreklo, sumornim procesom nalik iščezavanju istine iz istorijskih fakata ili realnosti iz naših uspomena. San koji nas je tokom noći uzbuđivao, radovao ili morio, ne iščezava ujutru brže od ovih istorijskih mrlja, ostavljajući dušom, čak i kad je najstrašniji, žalost za još jednim životom koji smo nepovratno izgubili. Činjenica da san nije pravi život – a zašto ne bi bio? – ne teši. Još bliže poređenje naći ćemo u epizodi Fellinijevog filma *Roma*, posvećenoj otkriću poznorimskih fresaka u katakombama budućeg metroa. Freske su ostale žive dok zaštićene behu ustajalim vazduhom *svog vremena*. Čim ih je dotakao vazduh *našeg*, počehu se ljuštiti, truniti, raspadati poput gubave kože, nestajati u prašini, stapajući se sa bezličnim zidovima stenovite pozadine. Utisak je bio zastrašujući. Kao da je spori proces leprozne putrifikacije milion puta ubrzan, za nekoliko je minuta netragom iščezao čitav jedan svet. (Pitam se šta bi se s našom sintetičkom civilizacijom dogodilo kad bi se na *razarajućem vazduhu neke nepojamne istine, neke poranile budućnosti*, njeni unutrašnji dekomponujući procesi silovito ubrzali, kad bi se stala raspadati tempom kome su do ništavila potrebni minuti a ne stoleća?)

Savremena tehnologija, kojoj zahvaljujemo većinu strahova, ukoliko ih ne možemo pripisati ljudskoj prirodi, učinila je i suprotan smer, proces restauracije, mogućim. Postupak je jednostavan kao i sva racionalna rešenja što se zadovoljavaju makar kakvom osnovom za analogijska nagađanja koja život shvataju kao materiju u pokretu, a istoriju kao pokret koji se, po izvesnim načelima, ponavlja. Zemlja groba učvršćuje se ubrizgavanjem polimerne tvari, nazvane *vinamul*. Ona sprečava iščezavanje *ljudskih mrlja* i postiže njihovo pretvaranje u siluete slične zgrušanim građanima drevne Pompeje. Potom se, bez bojazni da će se „istorijska istina“ oštetiti, preuzima klasično iskopavanje.

Ma kako naučno delovao, ima postupak u sebi nečeg magijskog, alhemičarskog, natprirodnog: *nešto se dobija iz ničeg* (ili skoro ničeg). Istorijska se istina dobija iz predstave o telu, jer tela nema, telo iz siluete, takođe prilično nepouzdana, jer ćemo videti da nas jedna od njih ubeđuje u postojanje Anglotripoda ili tronogih domorodaca; silueta iz otpadaka mrlje, koju će neobavešteni posmatrač bez dvoumljenja zameniti s tragovima pseće mokraće.

Mrlje, doduše, nisu iste boje. Dekomponovane kosti otiškuju tvrd i crn, istrulelo meso – mekan, smeđ trag. (Duša, u međuvremenu, ne ostavlja nikakav, osim u drugim mrljama, ali on se takođe ne vidi.) Nepoverljivim ljudima, kao što sam ja, razlika jedva objašnjava mogućnost da se iz rekonstruisanih „leševa prošlosti“ sazna njihova starost, pol, fizičko stanje, socijalni položaj, jesu li patili od deformirajućih bolesti, čime su se hranili, u šta su verovali, pa i kakav im je život, kakav *curriculum vitae* bio. Od njih se, naime, i to, i još mnogo štošta očekuje.

Ako sumnju uspavamo i u sve ovo poverujemo, našim se istorijskim saznanjima otvaraju neograničeni vidici.

Uzmimo, recimo, siluetu tronogog Protoengleza. Da ne raspoložemo ultravioletnim zracima, koji razlikuju organsko od neorganskog, a organsko na podvrste lûče, i koji će nas uskoro jedini obavestavati da smo ljudi a ne mašine, jer drugih dokaza neće biti, da nam, dakle, oni ne kažu kako je „treća engleska noga“ tek mrlja letve sanduka u kome je telo sahranjeno, imali bismo za nauku dve alternative: ili su svi rani Englezi bili tronošci, a to, možda, objašnjava neke od njihovih današnjih ekskluzivizama, ali se sukobljava sa činjenicom da je Anglotripod nađen samo u jednom grobu, a u svim su ostalim počivale fleke dvonožaca; ili je posredi teža telesna deformacija, iskoračenje iz evolucije na srećnoj granici između monstroznosti i ekscentričnosti, još jedna potvrda domaće veštine u činjenju kompromisa. Svakome,

međutim, ko nešto zna o genetici – biološkoj kombinatorici što određuje karakter i puteve nasleđa – a pod uslovom da za nalaz ultravioletnog rendgena ne zna, jasno će biti, ako ni po čemu drugom, ono po svemoćnoj analogiji, da ovdje nije reč o slučajnoj i prolaznoj degeneraciji, već o autentičnoj mutaciji, pokušaju vrste da izađe iz svog biološkog kalupa. (Što se prvi pokušaj genetičke pobune zbio na Ostrvu, ne čudi. Englezi su uvek bili pustolovi.) Zašto se mutacija nije održala, zašto i Englezi koračaju na dve noge, objasniće nam Darwin. Očigledno je da tri noge kosturu daju veću stabilnost, čemu su dokaz i kenguri, ali mu zauzvrat bitno smanjuju pokretljivost, čemu, opet, kenguri, pogotovu buve, dokaz nisu. (A stonoga jeste.) Čini se da je u vreme propasti Rimskog reda važnije bilo što brže uteći nego na jednom mestu postojati, i tako su, prilagođavajući se nesklonim uslovima opstanka, Englezi ostali dvonošci. (Bioistorizam.) Alternativna se mogućnost zasniva na ekonomiji organizacije organskih tvari. Priroda teži konzervaciji energije, najvećem efektu pri najmanjem utrošku snage, u društvu – što većoj dobiti sa što manje truda. Težnja je urođena i, sledeći je, mozak je uklonio treću nogu da je, u nesigurnim privrednim prilikama, ne mora hraniti. (Bioekonomizam.)¹

¹ Poučno bi bilo maštati u šta bismo se u raznim fazama svoje istorije pretvarali da nam je fizička, duhovna, socijalna i moralna prilagodljivost imala genetičku snagu i nasledljivost prirodnog odabiranja, da smo uistinu bili na visini životnih uslova, kadri da im se dosledno prilagodimo? Istorijske katastrofe inicirale bi uvek novu podvrstu čoveka, mutante sposobne da i u izmenjenim prilikama prežive. Kako bismo izgledali da je, na primer, rađanje *Novog čoveka* posle trijumfa revolucije imalo logične biološke posledice kakve je na razvoj zoosfere imao diluvijum? Koje bismo moći dobili, kakve izgubili, koja bi nam čula zakržljala, koja uznapredovala, kakve bismo to mi bili *žive kopije života kojim živimo*, kakve su, prema Darwinu, u prenosnom značenju sve ostale životinje?

U drugom grobu Sutton Hooa restaurisana je silueta čoveka čija je noga ispod kolena prebijena. Protoengleza je to stavljalo u red ratnih veterana ili veterana lovokrađe. Nogu mu je moglo prebiti neprijateljsko koplje, ali i bat saplemenika, samozvanog vlasnika šume u kojoj je lovio. Odgovor je neophodan zbog određivanja socijalnog profila, običajnih i moralnih standarda protoengleske zajednice, premda, dok mu je prebijana, značaj razlike za istoriografiju posednik noge verovatno nije mogao sagledati. Ne znam šta su zaključili britanski arheolozi, poznati po sporoj temeljnosti, ali, polazeći od pretpostavke da je lopova sigurnije obesiti i psima baciti nego sanjati kako vam šumu prazni šepajući, rešio sam da ga proglasim ratnikom. Pobedničkim, naravno. Jer poražen ne bi ležao na groblju svog sela, pogotovo ne u privatnoj jami.

Ne znam, takođe, dokle je nauka dospela u definisanju civilizacijskog koncepta zajednice Sutton Hooa i načina života u njoj. Za sebe mogu reći da sam došao do neverovatnih otkrića, i mimo onog koje je, da se genetski ustalilo, od Engleza moglo stvoriti jedinstvenu tronogu naciju na svetu i tako najzad dokazati da se od svih drugih zaista razlikuju. Većina zaključaka još nije za objavljivanje, a ni ovde gde se bavim mojom siluetom, restauracijom *moje fleke u zemlji prošlosti*, nije im mesto.

U međuvremenu, nauka napreduje. Neka njena otkrića teško me pogađaju. Ja sam, na primer, mislio da sam originalno razjasnio razvoj vojne tehnologije u ranom srednjem veku, pomerajući upotrebu pušćanih metaka, bombi i šrapnela duboko u prošlost, jer su detektori na terenima Sutton Hooa otkrili oko 3200 metalnih predmeta, pretežno košuljica od metaka i krhotina neeksploziviranih granata. Činjenica da su na lokalitetu tokom prošlog rata vršene vežbe gađanja

znatno je oslabila moju hipotezu da su Englezi, povrh svega ostalog, pronašli i vatreno oružje.

Nešto sam ipak dobio: *shvatio sam da sa zaključcima o prošlosti ne valja žuriti?*²

Postoji još jedan arheološki nalaz koji nas može približiti temama i dilemama *Peščanog čoveka mog Dnevnika*. To je lokalitet Danebury u Hampshireu, stanište poslednje keltske plemenske zajednice gvozdenog doba, stare oko 2500 godina, koja je pre rimske najezde po utvrđenim brežuljcima (Hill Fort) živela bez opticaja novca, pisanog jezika i državne organizacije. Osim siluete temelja naseobine, sve što je od tog drevnog života ostalo – *đubre je*. Karbonizirano semenje, životinjske i ljudske kosti, krhotine posuđa i alata; ukratko, hrpa organskih i neorganskih otpadaka koji se mogu naći

---

² Književna projekcija shvatanja da su naše predstave o prošlosti pogrešne – retko dovoljne, mahom konfuzne, često proizvoljne i redovno *egocentrično analogijske*, pod čime podrazumevam težnju da se njena realnost tumači konstruktivnim faktorima naše – nalazi se u priči „Novi Jerusalem“ iz knjige 1999 (Cankarjeva založba, Ljubljana 1984). Arheolog Arno, pripadnik mutantske civilizacije budućnosti i junak priče, bio je *učen* tamo gde je njegov protočovečanski prethodnik Solženjicin bio *mučen* i njegovi istoriografski zaključci o arhipelagu Gulag kao ruinama jednog iščezlog *raja* besprekorni su, ali nas hvata groza pri pomisli da bi nauka sutrašnjice i druge naše reformatorske inicijative mogla protumačiti kao uspele i navesti svet da ih još jednom oproba. Možemo zamisliti da bi, pod pretpostavkom nemačke pobede u Drugom svetskom ratu i konsolidacije nacionalsocijalizma kao opštevažeće sile, naše predstave o koncentracionim logorima bile, u najmanju ruku, *drukčije*. Ako se možda baš i ne bi pretvorile u nerazabirljive fleke Sutton Hooa, iz kojih bi neki Arno zaključio da su to ostaci uzor-komune, udruženim naporima naučne težnje za definitivnošću i ljudske za zaboravom, logori bi se svakako pretvorili u ono što su na samom početku ponegde pomalo i bili – u civilizovane ustanove za preodgajivanje posrnulih ili asocijalnih građana, što su, po prirodi i svrsi, uostalom, i svi zatvori na svetu.

na svakom smetlištu svake civilizacije. Pomoću kompjutera, hemijskih analizatora, ultravioletnog rendgena, elektronskog mikroskopa i, naravno, *svemoćne i neizbežne logike*, arheologija može – ili bar tako tvrdi – iz tog mrtvog đubrišta vaskrsnuti živu sliku keltskog društva; kuća u kojima su stanovali, useva koje su gajili, životinja koje su držali, pa i kulturnih i socijalnih običaja plemena koje je tu boravilo u doba grčko-persijskih ratova na evropskom Istoku.

(Preporuci velike opreznosti pri upotrebi logike, pogotovu *naše*, kao oruđa u spoznavanju i tumačenju iščezlih svetova, konstituisanih možda na nekim *drugim logikama*, posvetio sam ogled *Novi Jerusalem ili Zatvor kao Civilizacija*, groteskno naličje *Novom Jerusalemu ili Civilizaciji kao Zatvoru*, kojima će se, u trećoj knjizi ove Antropopeje, zatvorske uspomene završiti, premda više nisam siguran šta je čije naličje: da li je zatvor unutrašnje lice naše civilizacije ili je civilizacija unutrašnje lice nekog šireg i sudbonosnijeg zatvora, te šta je u toj dvojnosti uistinu – groteskno. U svakom slučaju, i nama se može dogoditi da budućnost, *sa svojom logikom*, u našim velikim osećanjima i idejama, u našim velikim, pobedonosnim ratovima, a naročito u našem krunskom trijumfu – progresu, vidi tek antropološki mit arogantne rase, nespremlne da se pomiri sa svojom pravom prirodom i svrhom, pa stoga nesposobne da od nje iskuje pravo oruđe za opstanak. Zapitajmo se zato, kad čitamo istoriju nečeg što o sebi ništa *svojom logikom* i *svojim jezikom* ne može reći, što od naše ne može da se brani, zapitajmo se da li je baš sve tako bilo, da li su stvari uistinu izgledale ovako kako ih vidimo, i značile što znače danas, posle nekoliko hiljada, stotina, desetina, pa možda i svega nekoliko godina. Sve dublja neslaganja u historiografiji i memoarskoj literaturi Jugoslavije o događajima između 1941. i 1945, pa i kasnije,

sve do onoga što se zbilo skoro juče, i čemu smo očevici, pozivaju nas na sumnju i skromnost u zaključivanju.)

U međuvremenu, informativnost daneburyskog đubrišta i logička ubedljivost silueta Sutton Hooa daju nadu da ću i ja iz svog *Dnevnika, svog arheološkog nalazišta, Daneburya i Sutton Hooa svoje biografije*, iskopati i neku istinsku realnost mog života, *biće prošlosti* od krvi i mesa, a ne suv skelet logičnih pretpostavki o njoj, onih kojima govorimo o Trojanskom ratu, sporeći se da li je ili nije vođen, onih kojima bismo se – da je od krvavog Galipolja 1916. ostao tek beli obelisk s egzotičnim imenima Gurka, Sika, Novozelanda, Australijanaca, Britanaca, ništa prirodnijim od imena Ahila, Patrokla, Hektora i Parisa – prepirali oko toga da li je zlosrećna ekspedicija ikada izvedena ili je i ona, kao pad Iliona, puka legenda anglosaksonske ratničke mašte koju od helenske razlikuje jedino to što još nije dobila Homera. Drugim rečima – *da će se u načinu iskopavanja, arheološkoj tehnici, nazreti šta izbegavam da budem, kao i šta tome pretpostavljam, pa će se tako možda saznati i šta sam stvarno bio.* (Ako ste pred zadatkom da dovršite tuđ crtež, čiji se dalji prirodan razvoj naslućuje, a vi ga nastavite *na drugi način*, dogotovite u tvorevinu koja očigledno ne odgovara prvobitnoj ideji, iz toga će pažljivo oko videti i kakav je crtež trebalo da bude i *zašto tako nije*, šta vas je od njegovog prirodnog toka odbilo.³)

Da se, dakle, saznati može šta sam stvarno bio, ali i da se tome može *poverovati*. Bar koliko vredi verovati našoj

---

³ U slučaju nepotpunog dnevnika, kao što je ovaj, ovakav istražni postupak nije dovoljan, jer čitalac ne poznaje isključene delove, pa ne zna šta sam ja to izbegao da priznam. Ostaje mu da nagađa na osnovu slike koju je o meni iz uključenih delova stekao. Uostalom, na to je navikao. Nagađanje je ionako najrasprostranjeniji oblik našeg saznanja.

predstavi o Peščanim ljudima Sutton Hooa ili o životu keltskog poglavice, hemijskom analizom separiranog iz jednog drvnog đubrišta.

...I Peščani čovek mog Dnevnika

Istine svakog dnevnika, pa i ovog, primiti valja kao te Peščane ljude i te Poglavice od đubreta.

Davno umrle i sahranjene, u datume svoje položene kao u peščane grobove, te su se istine putrificirale, raspale, izgubile konzistenciju i oblik, pretvarajući se u nečitke *mrlje*, u kojima se najčešće ne može prepoznati ni silueta nekog događaja. Ponekad – ne retko kako se nadamo – dolazi u našim uspomnama do *molekularne promene* koja preobražava njihov izgled, strukturu i sadržinu, psihoalhemičarskim manipulacijama olovo života pretvarajući u zlato, a zlato u olovo, pa između onoga što se stvarno zbilo i što mislimo da se zbilo svaka srodnost iščezava i svoj dnevnik čitamo kao da je – tuđ. (Što on, ako ćemo pravo, i jeste. To je dnevnik naših bivših života, a svaki je utrošen život u neku ruku – tuđ. Naš je jedino, i to delimično, onaj koji teče. Monojedinstvo koje uspostavljamo nekolikim sumnjivim, proizvoljnim, nepostojanim uspomnama, delatno je, ali veštačko. Samoidentifikacija, održavana svešću o odgovornosti za naše postupke, moralne je, a ne egzistencijalne prirode. I opet delatna, ali veštačka. Zaključak koji otuda sledi poguban je za ljudsko pravosuđe, još više za antropocentrično uobraženje da živeći konstruišemo hermetički zatvorenu, definisanu, jedinstvenom modelu doslednu celinu, ekskluzivan znak u beskonačnoj azbuci postojanja, da u živom pesku vremena ostavljamo stopu koja će se od drugih razlikovati kao što se razlikuju

otisci prstiju. No, ako gubitak identiteta prihvatimo, ako se pomirimo s tim da se, za razliku od fizičkih, naši *duhovni otisci prstiju* neprestano menjaju, da smo mi pre zajednica ličnosti nego ličnost, pre družina nepodudarnih krivaca kožom osuđena na isti zatvor nego jedinka koja večitu robiju izdržava u samici svog duha i svoje kože, ako se, dakle, s ovim saznanjem srodimo, za utehu dobijamo mogućnost da živimo više života, redovno sukcesivno, ponekad i naporedo, onoliko, u stvari, koliko različitih ljudi uspe u nas da stane a da nas ne odvedu u ludilo.⁴)

Jedino u poređenju s tim *slepim mrljama memorije*, ble-di, nejasni, pa i neprepoznatljivi otisci prošlosti u dnevniku imaju izvesnu aksiološku vrednost.

A ako je svaki dnevnik groblje tipa Sutton Hooa, a njegovi sadržaji Peščani ljudi prošlosti koje je vreme degradiralo u puke fleke, retke i nepostojane tragove minulog života, s čime uporediti njihovo iskopavanje, njihovo iznošenje *na vazduh*? Držeći se *rimске metafore*, probaćemo poređenje s arheološkim iskopavanjem, pri kome, kako videsmo, uvek preti opasnost da se te uspomene, *uspešno konzervirane samo u svom vremenu*, u iznenadnom dodiru sa našim, s aktuelnom svešću o sebi, prosto raspadnu, pa da iz jame prošlosti

---

⁴ Uslovno shvaćena i bez namere da to bude, književna projekcija ove *egzistencijalne polimorfije* može se naći u ličnosti Simeona Njegovana Gazde u fantazmagoriji *Zlatno runo*, I–VII (Prosveta, Beograd 1978–1986). On se ne menja samo po ličnoj horizontalnoj ravni već i po vertikalnoj, jer u njemu žive i deluju svi njegovi preci, svi Simeoni. Slobodan čovek u čiju smo odbranu utrošili toliko dobre filosofije, toliko plemenitih društvenih utopija i toliko istorijskih zabluda, taj jedinstveni uzor kosmičke individualnosti i slobodne volje, pretvoren je samom svojom konstitucijom u – zbor ljudi. Ako je trezven, napraviće od najmudrijih *svojih ličnosti* Upravni odbor sa svim ovlašćenjima; ako nije, upustiće se u demokratski eksperiment i kroz unutrašnje nerazrešive konflikte dospeti u ludnicu.

izađemo bez ičeg vrednog, s rukama i dušom uprljanim tek nerazabirljivim trunjem bivšeg života.

Ali, kao što nauka pomaže arheologiji da iz istorije spase što se spasti može – za rezervisane pretpostavke, nearogantne zaključke – tako književna tehnologija snabdeva pisca dnevnika sredstvima kojima se, ako ne sve, bar neke verzije naše ličnosti, neke *siluete naših mrtvih života*, mogu zaštititi od propadanja. Pa i više od toga, upotrebom *duhovnog vinamula*, naročitog mentalnog stabilizatora, preobraziti ih najpre u *siluetu istine*, a onda, možda, i u istinu. To sredstvo je – selekcija dnevničke građe. Svaka selekcija pretpostavlja ideju, polaznu tačku, čvrsto merilo, ukratko, neki *organizacioni koncept*, a ovaj, opet, priznali ili ne, *presudno zavisi od trenutnog koncepta što ga o sebi imamo*, od slike koju privremeno priznajemo za svoju. Njena je svrha da rasturene *mrlje života*, u kojima se jedva, ako uopšte, prepoznamo, izborom najprepoznatljivijih, pa time i najbližih trenutnoj formi naše ličnosti, a eliminacijom onih u kojima se više ne vidimo, pretvori najpre u jasno profilisanu siluetu, zatim u čvrsto telo, čist i harmoničan oblik opstanka koji se neće mnogo razlikovati od onog što ga sada posedujemo. Cilj je, u krajnjoj liniji, *uspostavljanje konzistencije* – u životu retko ili nikako moguće – slične naoko logičnoj, u stvari lažnoj, veštačkoj što je istoričari naknadno unose u sled inače iracionalnih, slučajnih, nepovezanih događaja, ili koju državnici retko postižu u svojoj politici, ali je redovno pronalaze u svojim memoarima. U tom delimično nesvesnom, delimično svesnom, no uvek *mimikrijskom procesu*, ulogu *vinamula, učvršćivača prošlosti*, u koju smo zakopani, kroz koju smo dan za danom sahranjivani, kako smo na parče živeli, na parče umirali, ima upravo ta *naša predstava o sebi*. Ona, razume se, koju imamo danas, jer da se izbor čini u drugo vreme, u

kome smo i mi drukčiji, različit bi i on bio, a naša bi se slika, tehnologijom izbora po srodnosti, prilično od ove razlikovala. Tekuća se, dakle, predstava o sebi ubrizgava u prošlost onako kako se *vinamul* unosi u zemlju Sutton Hooa, ali s jednom presudnom razlikom: arheološki stabilizator učvršćuje sve čega se dotakne, psihološki stabilizator samo to što odgovara *onome što smo sada*. (Memoari državnika i političara koji su od svog „memoarskog vremena“ promenili političku ili životnu filosofiju, najčešće obe naporedo, otkrivaju na delu ovaj psihološki stabilizator, uostalom – sasvim ljudski *duhovni vinamul*. Naglašava se sve što buduću konverziju priprema, nagoveštava, objašnjava. Sumnje se pomeraju dublje u prošlost. Neaktivnosti, izazvane neumešnošću ili rđavim prosuđivanjem, tumače se prvim još neartikulisanim rezervama. Ističu se neslaganja za koja je malo verovatno da su bila aktuelna ili da su se mogla zastupati sa današnjom argumentacijom i doslednošću. S druge strane, fingirano ili stvarno nesećanje, izazvano psihološkom blokadom i delovanjem *novog morala*, morala *druge, nove* ličnosti, zamućuje najneprijatnija fakta bivših ubeđenja, naročito činove koji su iz njih proizišli, dela koja su, dok su vršena, smatrana moralnim, no koja su, sama se ne menjajući ni u čemu, u transformirajućem duhu novih nazora, postala – nemoralna. Proces nije uvek svestan, ali u obadva slučaja daje sliku pisca prilagođenu današnjoj ličnosti. Čak i u memoarima našeg najradikalnijeg, najotvorenijeg i najdoslednijeg konvertita, M. Đ., nalazimo primere ove reverzibilne korektivne selekcije, koja je u korenu i većine istorijskih fikcija. Jer posmatranje minulog života iz perspektive današnje ličnosti, i svi previdi, voljni i nevoljni, koji otuda proističu, ništa nije verodostojnije od naučne restauracije ili književne transkripcije prohujale istorijske ere na temelju ideja sa kojima danas živimo.)